

รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง The Model of Development Quality of Life According Path Dhamma of Inmates

ดร.ดิลก บุญอิม¹

Dr.Diloke Boonim¹

ทำวิจัยเมื่อ พ.ศ.2561

E-mail : dboonim9708@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง 2) เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง และ 3) เพื่อสังเคราะห์และเสนอรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง เป็นการวิจัยเชิงผสมวิธี ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ผู้ต้องขังทัณฑสถานบำบัดพิเศษลำปาง จำนวน 291 คน กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ พระภิกษุ เจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ และญาติผู้ต้องขัง รวมจำนวน 9 รูป/คน

ผลการวิจัย พบว่า ความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดแต่ละด้าน คือ ด้านการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อคนรอบข้างได้แก่ ผู้ต้องขังควรให้การสนับสนุนเพื่อนร่วมชะตากรรมทุกคนได้แสวงหาความก้าวหน้าในการพัฒนาตนด้วยความปรารถนาดี ($\bar{x}=4.30$) ด้านการมีความซื่อสัตย์ต่อองค์กรบุคคลและการทำงานได้แก่ผู้ต้องขังควรตั้งใจฝึกงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความซื่อตรงโปร่งใสสามารถตรวจสอบได้ ($\bar{x}=4.37$) ด้านการมีความอดทนในการฝึกตนให้เข้มแข็ง ได้แก่ ผู้ต้องขังควรส่งเสริมพัฒนาตนเองและเพื่อนร่วมงานโดยฝึกอบรมในด้านวิชาชีพอย่างสม่ำเสมอ($\bar{x}=4.38$)และด้านการมีความเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ได้แก่ ผู้ต้องขังควรมีความพร้อมที่จะร่วมมือในการทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเสมอ ($\bar{x}=4.31$)

กระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง พบว่า ผู้ต้องขังควรเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี สร้างมิตรจิต ด้วยการแสดงความเห็นอกเห็นใจเพื่อนร่วมชะตากรรม และมีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลต่อ

¹ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

¹ Instructor Master of Buddhist Studies Program, Department of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Lampang Monastic College

* ได้รับบทความ: 4 ธันวาคม 2561; แก้ไขบทความ: 26 มกราคม 2562; ตอรับการตีพิมพ์: 12 กุมภาพันธ์ 2562

Received: December 4, 2018; Revised: January 26, 2019; Accepted: February 12, 2019

หมู่คณะ ควรมีความซื่อสัตย์ต่อองค์กร บุคคลและการทำงาน โดยมีความจริงใจในการทำหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายเต็มความสามารถ และปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดี ควรมีความอดทนและความเข้มแข็งต่อวิกฤติการณ์ ด้วยการแสดงความมุ่งมั่น ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย มีความหนักแน่นในจิตใจ และควรมีความเสียสละด้วยการทำตนให้เป็นประโยชน์ แสดงความพร้อมที่จะร่วมมือในการทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ยึดหลักการประสานประโยชน์

รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิต ผู้ต้องขังควรมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อคนรอบข้างโดยการการสนับสนุนเพื่อนร่วมชะตากรรมทุกคนได้แสวงหาความก้าวหน้าในการพัฒนาตนด้วยความปรารถนาดีควรมีความซื่อสัตย์ต่อองค์กรบุคคลและการทำงานโดยตั้งใจฝึกงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความซื่อตรงโปร่งใสสามารถตรวจสอบได้ ควรมีความอดทนในการฝึกตนให้เข้มแข็งโดยวิธีการส่งเสริมพัฒนาตนเองและเพื่อนร่วมงานในด้านวิชาชีพอย่างสม่ำเสมอและควรมีความเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมโดยวิธีการแนะนำให้คำปรึกษาผู้ต้องขังใหม่ด้วยความสุภาพใช้วาจาอ่อนโยน และปฏิบัติตนต่อผู้เข้ามาใหม่ด้วยความเอื้อเฟื้อ

คำสำคัญ : 1. การพัฒนา 2. วิถีธรรม 3. ผู้ต้องขัง

ABSTRACT

This research, There are 3 objectives, 1) to study the opinions about development the quality of life according path Dhamma of inmates. 2) To study the development process the quality of life according path Dhamma of inmates. 3) To synthesize and propose model of development the quality of life according path Dhamma of inmates. It is a research by method merge Both quantitative and qualitative. Respondents are inmates Already in Lampang Correctional Institution For Drug Addicts number 291 people. Group Interviewees are monk, prison officer, and relatives of the inmates, Total number 9 people.

The research found it that : Opinions about development of quality of life according path Dhamma of inmates, There maximum mean of each side is, Side having kindness to the people around is, Inmates should support friend join destiny everyone give they seek advancement in develop oneself with good wishes ($\bar{x}=4.30$). Side of honesty in the organization people and jobs is, Inmates should intend internship assigned with integrity, transparency, verifiability ($\bar{x}=4.37$). Side having patience to train yourself to be strong is, Inmates should promote themselves and their colleagues by training them knowledge in profession regularly ($\bar{x}=4.38$). Side of the show of sacrifice for communal services is, Prisoners should always be ready to cooperate in work for public benefit ($\bar{x}= 4.31$).

The Process develop of quality of life the according path Dhamma of inmates, found it that, Inmates should have good human relations, Build goodwill With sympathy per friends join fate, and with kindness, supportive per group, should be honest per the

organization, People and Job by to have sincerity duty in act duty as assigned full by ability, and act as a good example, should have patience and strong to the crisis, by to show commitment, diligent in performing duties at assigned, and having steady in spirit, and should sacrifice serve the public by making self-useful, show readiness to work together for the common, abide the principle of benefit sharing.

Model of development of quality of life, Inmates should show good human relations per human around side, by the support to friend join all fate have seeking advancement in self-develop by best wishes, should have honesty to organizations, individuals and jobs, by intend in the internship is assigned with integrity, transparent, can detect, should show perseverance in self-training, give have patience and strong, by how to promote self-development and friends join work in side of profession always, and should show sacrifice, and create Benefit to public, by the way counseling inmates new by use verbal at polite, gentle, and behave towards new arrivals with generosity.

Keywords : 1. Development 2. Morally 3. Inmates

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

มนุษย์ทุกคนย่อมต้องการมีชีวิตที่ดี มีความสุขที่แท้จริง จึงทำทุกอย่างด้วยความเพียรพยายาม เพื่อแสวงหาสิ่งที่ต้องการ แต่ส่วนมากแล้วมักจะมีความสุขอันเกิดจากอาศัยวัตถุภายนอก คือ ปัจจัยเครื่องอุปโภคบริโภค และมีบุคคลจำนวนไม่น้อย ได้เพิ่มวัตถุที่เป็นผลร้ายต่อตนเอง เช่น สุรา เสพยาเสพติด การพนัน เป็นต้น เมื่อเข้าไปดื่ม เสพ หรือเข้าไปเกี่ยวข้อง จึงทำให้ติดเป็นนิสัย ไม่เป็นอันประกอบอาชีพในทางที่ชอบ ส่วนใหญ่ คนเหล่านี้มักก่ออาชญากรรม เช่น ลักทรัพย์ จำหน่ายยาเสพติดให้โทษ จนต้องคดีถูกศาลพิพากษาจำคุก เมื่อพ้นโทษแล้ว ไม่ยอมรับวิถีชีวิตที่สุจริตชนนิยมปฏิบัติกัน กลับไปทำทุจริตผิดกฎหมายอีก และต้องโทษซ้ำแล้วซ้ำอีก ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ในชีวิต เพราะไม่เข้าใจว่าชีวิตที่ดีและความสุขที่แท้จริงคืออะไร และมีวิธีการเข้าถึงอย่างไร เพราะว่าขาดการนำหลักธรรมในวิถีมุขมาใช้ในการเกิดประโยชน์ต่อชีวิตของตนเอง

กรมราชทัณฑ์มีหน้าที่ความรับผิดชอบในฐานะเป็นกลไกลำดับสุดท้ายของกระบวนการ ยุติธรรม อันประกอบด้วยตำรวจอัยการศาลและราชทัณฑ์ภารกิจของกรมราชทัณฑ์เป็นเรื่องเกี่ยวกับการรับตัวผู้กระทำความผิดที่ศาลพิพากษาลงโทษตามกฎหมายและการแก้ไขพฤติกรรมนิสัยของผู้กระทำความผิดให้กลับตนเป็นพลเมืองดีและสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติให้อาชญากรหวนเกรงต่อโทษทัณฑ์ของกฎหมาย ในขณะเดียวกันก็เป็นหน่วยงานในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญของชาติ (สีบวงศ์ พิทักษ์ธรรม, 2554 : 10) การพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขังและการควบคุมผู้ต้องขังเป็นกิจกรรมสำคัญที่ต้องปฏิบัติควบคู่กัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กรมราชทัณฑ์วางไว้โดยเรือนจำและทัณฑสถานทุกแห่ง ต้องมีหน้าที่รับผิดชอบในการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังที่ถูกคุมขังให้เป็นไปตามนโยบายของกรมราชทัณฑ์กล่าวคือ มีหน้าที่ในการรับผิดชอบ

ควบคุมแก้ไขเพื่อให้กลับตนเป็นคนดีโดยการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมน้อมนำจิตใจให้เข้าสู่ความดีงามตามหลักคำสอนทางศาสนา ซึ่งการดำเนินงานตามโครงการดังกล่าว จะช่วยให้ผู้ต้องขังได้มีโอกาสใกล้ชิดพระศาสนาเกิดความคุ้นเคยน้อมรับในการประกอบศาสนกิจและบำเพ็ญบุญกุศลตามโอกาสอันเหมาะสมเห็นประโยชน์ในการทำความดีละเว้นความชั่วทั้งปวงทั้งยังก่อให้เกิดจิตใจที่บริสุทธิ์ผ่องใสทำให้ลดความเครียดซึ่งจะนำไปสู่แนวทางแห่งความมีจิตสำนึกที่ดีมีทัศนคติตลอดจนค่านิยมในทางที่ดีงามและถูกต้องซึ่งจะก่อให้เกิดการดำรงชีวิตที่ดีงาม ลดปัญหาการกระทำผิดในขณะถูกคุมขังในเรือนจำ และเป็นพลเมืองดีของสังคมและประเทศชาติเมื่อกลับเข้าสู่สังคมตามเป้าประสงค์เชิงยุทธศาสตร์ของกรมราชทัณฑ์ คือคืนคนดีมีคุณค่ากลับคืนสู่สังคม (สำนักงานคณะกรรมการข้อมูลข่าวสาร, 2558 : 52)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง” ทั้งนี้ เพื่อต้องการศึกษาความคิดเห็นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขังใน 4 ด้าน คือ ด้านการแสดงความเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อคนรอบข้าง ด้านการแสดงความซื่อสัตย์ต่อองค์กร บุคคล และการงาน ด้านการแสดงความเพียรในการฝึกตนให้อดทนและเข้มแข็ง และด้านการแสดงความเสียสละและบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวม และเพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง จากผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา จากนั้น จะนำผลการศึกษามาสังเคราะห์และเสนอรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง ที่เหมาะสมต่อไป โดยหวังว่าผลการวิจัยครั้งนี้ จะเป็นคู่มือให้เรือนจำและทัณฑสถานได้ศึกษาและพิจารณานำไปให้ผู้ต้องขังได้ใช้เป็นแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนสืบไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาความคิดเห็นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง
- 2.2 เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง
- 2.3 เพื่อสังเคราะห์และเสนอรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง

3. สมมติฐานการวิจัย

ปัจจัยส่วนบุคคล คือ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพการสมรส อาชีพก่อนต้องโทษ รายได้ต่อเดือน และกำหนดโทษจำคุก ที่ต่างกัน ย่อมไม่มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง

4. ประโยชน์ที่รับจากการวิจัย

- 4.1 ได้ทราบความคิดเห็นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง
- 4.2 ได้ทราบกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง
- 4.3 ได้ทราบรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง
- 4.4 ได้คู่มือสำหรับใช้เป็นแนวทางจัดกิจกรรมให้ผู้ต้องขังได้มีการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมที่เหมาะสมกับตนเองต่อไป

5. วิธีดำเนินการวิจัย

5.1 ขอบเขตด้านประชากรจำแนกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ ผู้ต้องขังในทัณฑสถานบำบัดพิเศษลำปาง จำนวน 1,200 คน ได้มาโดยใช้ตารางสำเร็จรูปของเครจซี่และมอร์แกน ด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง ได้กลุ่มตัวอย่าง 291 คน 2) กลุ่มเป้าหมายผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ พระภิกษุ จำนวน 2 รูป เจ้าหน้าที่เรือนจำ จำนวน 3 คน และญาติผู้ต้องขัง จำนวน 4 คน รวมจำนวน 9 รูป/คน ได้มาด้วยวิธีการเจาะจง

5.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา ได้แก่ การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง ใน 4 ด้าน คือ 1) ด้านการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อคนรอบข้าง 2) ด้านการมีความซื่อสัตย์ต่อองค์กร บุคคล และการงาน 3) ด้านการมีความอดทนในการฝึกตนให้เข้มแข็ง และ 4) ด้านการมีความเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

5.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

5.3.1 ใช้แบบสอบถามที่มีลักษณะปลายปิดเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลและความคิดเห็นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขัง จากกลุ่มตัวอย่าง โดยการสร้างแบบสอบถามขึ้นเอง จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

5.3.2 ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างที่มีลักษณะปลายเปิด เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคลและกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง จากกลุ่มเป้าหมาย โดยการสร้างแบบสัมภาษณ์ขึ้นเองจากการศึกษาแนวคิดทฤษฎี และหลักธรรมต่างๆ

5.4 การสร้างและการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

ผู้วิจัยได้ดำเนินการนำแบบสอบถามที่ได้ปรับปรุงแล้วตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน ไปทดลองใช้กับผู้ต้องขังที่มีใช้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน เพื่อหาค่าความเชื่อมั่นด้วยวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา ตามวิธีการของครอนบาค (Cronbach) ได้ระดับความเชื่อมั่น 0.914 จากนั้นนำแบบสอบถาม ฉบับที่ได้ปรับปรุงแก้ไขแล้ว พร้อมทั้งแบบสัมภาษณ์ ไปจัดพิมพ์เป็นฉบับที่จะใช้กับกลุ่มตัวอย่างและกลุ่มเป้าหมาย

5.5 สถิติที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม กลุ่มตัวอย่างมาวิเคราะห์ โดยการประมวลผลข้อมูล และใช้สถิติการวิจัยทางสังคมศาสตร์เชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และหาค่าความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง ด้วยการทดสอบไค-สแควร์ (Chi-square test)

6. ผลการวิจัย

6.1 ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามโดยรวมเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นโดยรวมทั้ง 4 ด้าน อยู่ในระดับเห็นด้วยมากที่สุด ($\bar{x}$ = 4.21) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นสูงสุดอยู่ในระดับมากที่สุดคือ ด้านการแสดงความอดทนในการฝึกตนให้เข้มแข็ง ($\bar{x}$ = 4.29) ส่วนด้านที่ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นต่ำสุด อยู่ในระดับมาก คือ ด้านการแสดงความเมตตาปรารถนาดีต่อคนรอบข้าง

($\bar{x}$ = 4.13) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

6.1.1 ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามด้านการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อคนรอบข้างพบว่า ข้อที่ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นสูงสุด อยู่ในระดับมากที่สุด คือ ผู้ต้องขังควรให้การสนับสนุนเพื่อนร่วมชะตากรรมทุกคนได้แสวงหาความก้าวหน้าในการพัฒนาตน ด้วยความปรารถนาดี ($\bar{x}$ = 4.30) ส่วนข้อที่ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นต่ำสุด อยู่ในระดับมาก คือ ผู้ต้องขังควรแสดงความเอื้อเฟื้อต่อเพื่อนผู้ยากไร้โดยให้ความช่วยเหลือด้านกำลังกาย กำลังสติปัญญาและกำลังทรัพย์ ($\bar{x}$ = 3.92)

6.1.2 ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถาม ด้านการมีความซื่อสัตย์ต่อองค์กร บุคคล และ การงาน พบว่า ข้อที่ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นสูงสุด อยู่ในระดับมากที่สุด คือ ผู้ต้องขังควรตั้งใจฝึกงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความซื่อตรงซื่อสัตย์โปร่งใสสามารถตรวจสอบได้ ($\bar{x}$ = 4.37) ส่วนข้อที่ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นต่ำสุด อยู่ในระดับมาก คือ ผู้ต้องขังควรรักษาระเบียบมีวินัยปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เพื่อนที่เป็นผู้ต้องขังเข้าใหม่ ($\bar{x}$ = 3.87)

6.1.3 ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถาม ด้านการมีความอดทนในการฝึกตนให้เข้มแข็ง พบว่า ข้อที่ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นสูงสุด อยู่ในระดับมากที่สุด คือ ผู้ต้องขังควรส่งเสริมพัฒนาตนเองและเพื่อนร่วมงานโดยฝึกอบรมในด้านวิชาชีพอย่างสม่ำเสมอ ($\bar{x}$ = 4.38) ส่วนข้อที่ผู้ตอบแบบ สอบถามมีความคิดเห็นต่ำสุด อยู่ในระดับมากที่สุดเช่นกัน คือ ผู้ต้องขังควรมีความอดทน ไม่แสดงกิริยาก้าวร้าวหรือรุนแรง เมื่อเกิดความขัดแย้งในการแก้ไขปัญหาลักษณะต่าง ๆ ร่วมกัน ($\bar{x}$ = 4.24)

6.1.4 ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามด้านการแสดงความเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม พบว่า ข้อที่ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นสูงสุด อยู่ในระดับมากที่สุด คือ ผู้ต้องขังควรมีความพร้อมที่จะร่วมมือในการทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเสมอ ($\bar{x}$ = 4.31) ส่วนข้อที่ผู้ตอบแบบ สอบถามมีความคิดเห็นต่ำสุด อยู่ในระดับมาก คือ ผู้ต้องขังควรมีการแบ่งปันอาหารและเครื่องใช้สอยที่ตนมีอยู่แก่เพื่อนๆ ที่อยู่ร่วมกันตามความเหมาะสมของแต่ละรายบุคคล ($\bar{x}$ = 4.07)

6.2 ผลการวิเคราะห์สมมติฐาน พบว่า ปัจจัยส่วนบุคคล คือ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพการสมรส อาชีพก่อนต้องโทษ รายได้ต่อเดือนในปัจจุบัน และกำหนดโทษจำคุกที่ต่างกัน ไม่เกี่ยวข้องกับความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถาม เกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขังทั้งโดยรวมและรายด้าน คือ ด้านการแสดงความเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ต่อคนรอบข้าง ด้านการแสดงความซื่อสัตย์ต่อองค์กร บุคคล และการงาน ด้านการแสดงความเพียรในการฝึกตนให้อดทนและเข้มแข็ง และด้านการแสดงความเสียสละและบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวม

6.3 ผลการวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์พระภิกษุ เจ้าหน้าที่เรือนจำและทัณฑสถาน และญาติผู้ต้องขัง จำนวน 9 รูป/คน เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขังพบว่า ส่วนใหญ่ให้สัมภาษณ์ไปในแนวทางเดียวกัน กล่าวคือ (1) ด้านการฝึกความเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ได้แนะนำในกรอบที่ว่า ผู้ต้องขังควรยึดหลักการสร้างไมตรีจิต โดยแสดงความหวังดีและบริสุทธิ์ใจ ไม่แฝงด้วยกลอุบายหรือเล่ห์เหลี่ยม (2) ด้านการฝึกความซื่อสัตย์ต่อองค์กร บุคคลและการงาน ได้แนะนำในกรอบที่ว่า ผู้ต้องขังควรยึดหลักการอุทิศตน โดยมีความจริงใจ ทำหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มศักยภาพของตนจนเกิดประสิทธิภาพในการทำงาน (3) ด้านการฝึกความอดทน

ในการฝึกตนให้เข้มแข็งต่อวิกฤติการณ์และสภาพแวดล้อมต่างๆ ได้แนะนำในกรอบที่ว่า ผู้ต้องขังควรยึดหลักไม่ทิ้งงาน โดยแสดงความมุ่งมั่น ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายอย่างสุดความสามารถ (4) ด้านการฝึกความเสียสละเพื่อประโยชน์เพื่อส่วนรวม ได้แนะนำในกรอบที่ว่า ผู้ต้องขังควรยึดหลักการทำให้ตนให้เป็นประโยชน์ โดยการแสดงความมุ่งมั่น เสียสละพร้อมที่จะสละความสุขสบาย และผลประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

6.4 เสนอรูปแบบการการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขัง จากการวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถาม และวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาจากผู้ให้สัมภาษณ์ ผู้วิจัยสามารถกำหนดเป็นรูปแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังได้ดังนี้ (1)การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อคนรอบข้าง : การสนับสนุนเพื่อนร่วมชะตากรรมทุกคนได้แสวงหาความก้าวหน้าในการพัฒนาตน ด้วยความปรารถนาดีปกติ เรือนจำและทัณฑสถานทุกแห่ง มีการจัดการพัฒนาผู้ต้องขังด้านการศึกษาอบรม มีหลักสูตรการเรียนวิชาสามัญระดับ ประถม ม.ต้น ม.ปลาย และปริญญาตรี หลักสูตรวิชาชีพ ปวช. และหลักสูตรระยะสั้น มีหลักสูตร 150 ชั่วโมง เป็นต้น รวมทั้งหลักสูตรวิชาชีพชั้นตรี โท และเอก ดังนั้น ผู้ต้องขังที่อยู่ก่อน ควรแนะนำผู้ต้องขังที่เข้ามาใหม่ให้เข้าใจระบบการจัดการศึกษาในเรือนจำและทัณฑสถาน เพื่อสร้างแรงจูงใจใฝ่เรียนรู้ให้แก่ผู้ต้องขังเข้าใหม่ ผู้ต้องขัง เมื่อได้พัฒนาคุณภาพชีวิตเช่นนี้ ย่อมได้บรรลุเป้าหมาย คือ เป็นที่ยอมรับในความเป็นคนดีของหมู่คณะ (2) การมีความซื่อสัตย์ต่อองค์กร บุคคล และการทำงาน : ตั้งใจฝึกงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความซื่อตรงโปร่งใสสามารถตรวจสอบได้ และมีความจริงใจทำหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มศักยภาพของตนจนเกิดประสิทธิภาพในการทำงาน รวมทั้งมีความเป็นธรรมชาติความถูกต้อง มีความรับผิดชอบต่อเพื่อนร่วมงานผู้ต้องขัง เมื่อได้พัฒนาคุณภาพชีวิตเช่นนี้ ย่อมได้บรรลุเป้าหมาย คือ การดำรงตนในสังคมได้อย่างมีเกียรติ (3) การมีความอดทนในการฝึกตนให้เข้มแข็ง : ส่งเสริมพัฒนาตนเองและเพื่อนร่วมงานโดยฝึกอบรมในด้านวิชาชีพอย่างสม่ำเสมอ และปฏิบัติตนด้วยความเสมอต้นเสมอปลายต่อเจ้าหน้าที่ผู้ปกครองและเพื่อนร่วมงานมีความหนักแน่นในจิตใจ รวมทั้งรับฟังคำวิพากษ์วิจารณ์คำซักถามหรือคำแนะนำต่างๆ ของเจ้าหน้าที่ปกครอง และเพื่อนๆ ที่อยู่ร่วมกันผู้ต้องขัง เมื่อได้พัฒนาคุณภาพชีวิตเช่นนี้ ย่อมได้บรรลุเป้าหมาย คือ ผ่านช่วงวิกฤติชีวิตไปด้วยดี (4)การมีความเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม : แนะนำให้คำปรึกษาผู้ต้องขังใหม่ด้วยความสุภาพใช้วาจาอ่อนโยน และปฏิบัติตนต่อผู้เข้ามาใหม่ด้วยความเอื้อเฟื้อ และมีความพร้อมที่จะร่วมมือในการทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเสมอ รวมทั้งพยายามปรับปรุงนิสัยและความประพฤติที่ไม่ดีที่มีผลเสียต่อส่วนรวมให้หมดไปผู้ต้องขัง เมื่อได้พัฒนาคุณภาพชีวิตเช่นนี้ ย่อมได้บรรลุเป้าหมาย คือ มีความภาคภูมิใจและรู้สึกที่ตนเองมีคุณค่าต่อส่วนรวม

7. อภิปรายผลการวิจัย

7.1 ความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามโดยรวมเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถาม มีความคิดเห็นอยู่ในระดับเห็นด้วยมากที่สุด ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะเห็นว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยใช้หลักธรรมเป็นฐานการพัฒนา จะทำให้คุณภาพชีวิตของตนดีขึ้น สอดคล้องกับแนวคิดของ สุวณฺณ มหัตถินันท์กุล และคณะ(2540 : 5) กล่าวไว้ตอนหนึ่ง ความว่า “คุณภาพชีวิตคือระดับการมีชีวิตที่ดีมีความสุขและความพึงพอใจในชีวิตทั้งในด้านร่างกายจิตใจสังคมอารมณ์และการ

ดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคลในสังคมเป็นการประสานการรับรู้ของบุคคลในด้านร่างกายจิตใจความสัมพันธ์ทางสังคมสิ่งแวดล้อมภายใต้วัฒนธรรมค่านิยมและเป้าหมายในชีวิตของแต่ละคน”

7.2 ประเด็นความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง ด้านการแสดงความเมตตาปรารถนาดี พบว่า ข้อที่กลุ่มผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นสูงสุด อยู่ในระดับมากที่สุด คือ ผู้ต้องขังควรให้การสนับสนุนเพื่อนร่วมชะตากรรมทุกคนได้แสวงหาความก้าวหน้าในการพัฒนาตน ด้วยความปรารถนาดี ที่เป็นเช่นนี้ อาจเป็นเพราะเห็นว่า ผู้ต้องขังที่ถูกคุมขังในเรือนจำและทัณฑสถาน ส่วนใหญ่จบการศึกษาแค่ระดับประถมศึกษา และมีมัธยมศึกษาตอนต้น ก่อนต้องคดี มักมีอาชีพรับจ้างทั่วไปไม่แน่นอน ดังนั้น เมื่อต้องโทษจำคุก ก็ควรใช้ช่วงเวลาวิฤตินี้แสวงหาความก้าวหน้าในการพัฒนาตน ทั้งการศึกษาสายสามัญ สายอาชีพ สายธรรมศึกษา และการฝึกอบรมวิชาชีพหลักสูตรระยะสั้น หากผู้ต้องขังได้มีการชักชวนผู้ต้องขังใหม่ให้รู้จักพัฒนาตนเช่นนี้ ย่อมช่วยให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและเกื้อกูลกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของเรียม ศรีทอง(2540 : 43)ที่กล่าวไว้ตอนหนึ่ง ความว่า“สัมพันธ์ภาพอันดี ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเข้าใจร่วมกันในการยอมรับนับถือ นำไปสู่ความพอใจความรัก ความร่วมมือในการทำงานร่วมกัน จนบรรลุเป้าหมายในงานส่วนบุคคลและในองค์กร” เนื่องจากความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน จะเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการสนับสนุนการแสวงหาความก้าวหน้าในการพัฒนาตนของกันและกัน

7.3 ประเด็นความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง ด้านการแสดงความซื่อสัตย์ต่อองค์กร บุคคล และการงานพบว่า ข้อที่กลุ่มผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นสูงสุด อยู่ในระดับมากที่สุด คือ ผู้ต้องขังควรตั้งใจฝึกงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความซื่อตรงซื่อสัตย์โปร่งใสสามารถตรวจสอบได้ ที่เป็นเช่นนี้ อาจเป็นเพราะเห็นว่า ผู้ต้องขังทุกคน เมื่อเรือนจำและทัณฑสถานได้ให้อาสาในการฝึกงาน เพื่อเป็นอาชีพต่อไปเมื่อพ้นโทษ ก็ควรตั้งใจฝึกงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความซื่อตรงซื่อสัตย์ ซึ่งจะเป็นผลดีแก่ตนในอนาคต สอดคล้องกับแนวคิดของ สุชาจันท์นเอ็ม(2542 : 6) กล่าวไว้ตอนหนึ่ง ความว่า“การรู้จักตนเอง คือการสำรวจตนเองว่าเป็นคนอย่างไร มีความสามารถทางใด แคไหน มีความสนใจและต้องการอะไร อะไรเป็นข้อดีและข้อเสียพยายามหาทางแก้ไขข้อบกพร่อง และส่งเสริมส่วนที่ดี จะทำให้ตนตั้งเป้าหมายของชีวิตได้เหมาะสมกับความเป็นจริง ตลอดจนมีโอกาสพบกับความสำเร็จและความสมหวังได้”

7.4 ประเด็นความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง ด้านการแสดงความอดทนในการฝึกตนให้เข้มแข็งพบว่า ข้อที่กลุ่มผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นสูงสุด อยู่ในระดับมากที่สุด คือ ผู้ต้องขังควรส่งเสริมพัฒนาตนเองและเพื่อนร่วมงานโดยฝึกอบรมในด้านวิชาชีพอย่างสม่ำเสมอ ที่เป็นเช่นนี้ อาจเป็นเพราะผู้ต้องขังเห็นว่า การฝึกอบรมในด้านวิชาชีพอย่างสม่ำเสมอ จะช่วยให้ตนเพิ่มทักษะด้านการประกอบอาชีพเลี้ยงตนและครอบครัวได้มากขึ้น และการส่งเสริมเพื่อนร่วมงานให้ฝึกวิชาชีพด้วยกัน จะช่วยให้ตนเข้าใจศิลปะการทำงานร่วมกันเป็นทีม ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานเป็นทีมในองค์กรหรือหน่วยงาน สอดคล้องกับแนวคิดของสมใจลักษณ์ (2543 : 85)ที่กล่าวไว้ตอนหนึ่งความว่า “การพัฒนาคุณภาพชีวิตคือการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงแก้ไขสรรค์สร้างเกี่ยวกับตนเองเพื่อนำไปสู่ความดีความงาม ความเจริญในตนเองโดยมีความมุ่งหมายสูงสุดคือการมีชีวิตที่มีคุณภาพ และอีกข้อหนึ่งซึ่งผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นสูงสุด อยู่ในระดับมากที่สุดเช่นกัน คือ ผู้ต้องขังควรปฏิบัติตนด้วยความเสมอต้นเสมอปลายต่อเจ้าหน้าที่ผู้ปกครองและเพื่อนร่วมงานมีความหนักแน่นในจิตใจ ที่เป็นเช่นนี้ อาจเป็นเพราะเห็นว่า การ

ปฏิบัติตนด้วยความเสมอต้นเสมอปลายต่อเจ้าหน้าที่ผู้ปกครองและเพื่อนร่วมงาน จะช่วยให้ตนไม่ถูกเพ่งโทษ และปลอดภัยจากผู้ไม่หวังดีที่คอยใส่ร้าย เพราะการปฏิบัติตนด้วยความเสมอต้นเสมอปลายย่อมทำให้คนรอบข้างเห็นธาตุแท้ในจิตใจของตนว่าเป็นคนเช่นใด ส่วนความหนักแน่นนั้นเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของผู้ต้องขัง เนื่องจากชีวิตในเรือนจำและทัณฑสถานจะเป็นปกติได้จำต้องมีความหนักแน่นอดทน ไม่ก่อเรื่องวุ่นวาย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของสงวนสุทธิเลิศอรุณ (2545 : 159) ที่กล่าวไว้ตอนหนึ่ง ความว่า “การพัฒนาคุณภาพชีวิตคือการตั้งเป้าหมายในชีวิตให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นมีความเป็นตัวตนที่สมบูรณ์เนื่องจากการตั้งเป้าหมายในชีวิตให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นนั้น จะเป็นแรงจูงใจให้ปฏิบัติตนเพื่อไปสู่เป้าหมายนั้น โดยจัดสิ่งทีอาจเป็นอุปสรรคให้สิ้นไป”

7.5 ประเด็นความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามวิถีธรรมของผู้ต้องขัง ด้านการแสดงความเสียสละและบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวมพบว่า ข้อที่กลุ่มผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นสูงสุดอยู่ในระดับมากที่สุด คือ ผู้ต้องขังควรแนะนำให้คำปรึกษาผู้ต้องขังใหม่ด้วยความสุภาพใช้วาจาอ่อนโยน และปฏิบัติตนต่อผู้เข้ามาใหม่ด้วยความเอื้อเฟื้อ ที่เป็นเช่นนี้ อาจเป็นเพราะเห็นว่า ชีวิตของความเป็นผู้ต้องขังถูกจำกัดเสรีภาพหลายประการ ต้องอยู่ในกรอบที่ทางเรือนจำและทัณฑสถานกำหนดไว้ ผู้ต้องขังที่เข้ามาใหม่อาจไม่รู้ และปฏิบัติตนขัดกับระเบียบได้ ซึ่งอาจมีผลสะท้อนเชิงลบต่อผู้ต้องขังส่วนรวมได้ เช่น ถูกวางกฎระเบียบเข้มงวดมากขึ้น อนึ่ง การต้องโทษจำคุก เหมือนกับถูกตัดจากญาติมิตร ผู้ต้องขังเข้าใหม่ไม่สามารถขอคำปรึกษาตามที่ต้องการได้ ดังนั้น ผู้ต้องขังที่อยู่ก่อน และทราบกฎระเบียบของเรือนจำและทัณฑสถานดี จึงแสดงความปรารถนาดี ด้วยการแนะนำให้คำปรึกษาผู้ต้องขังใหม่ด้วยความสุภาพใช้วาจาอ่อนโยน และปฏิบัติตนต่อผู้เข้ามาใหม่ด้วยความเอื้อเฟื้อ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) (2541 : 8) กล่าวไว้ตอนหนึ่ง ความว่า “เมตตาคือความจริงใจ ความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ไม่มีเล่ห์เหลี่ยมดูได้จากสีหน้าที่บ่งบอก คือ ยิ้มแย้มแจ่มใส และดูจากการกระทำที่มุ่งหวังให้ผู้อื่นมีดียิ่งๆ ขึ้นไป”

8. ข้อเสนอแนะ

8.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

8.1.1 ด้านการแสดงความเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อคนรอบข้างเรือนจำ/ทัณฑสถานควรส่งเสริมผู้ต้องขังให้ทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การให้ทำงานเป็นทีม และการฝึกฝนการเล่นกีฬา เป็นต้น ที่เน้นความมีน้ำใจต่อกัน ประสานประโยชน์ร่วมกัน และสนับสนุนเพื่อนผู้ต้องขังที่อยู่ร่วมกันได้แสวงหาความก้าวหน้าในการพัฒนาตนด้วยความปรารถนาดี

8.1.2 ด้านการแสดงความซื่อสัตย์ต่อองค์กร บุคคล และการทำงาน เรือนจำ/ทัณฑสถานควรพยายามกระตุ้นหรือสร้างแรงจูงใจให้ผู้ต้องขัง ทำหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มศักยภาพของตน ไม่ท้อถอย มีความตั้งใจฝึกงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความซื่อตรงต่อเวลา ซื่อสัตย์ต่องาน และมีความโปร่งใสสามารถตรวจสอบได้

8.1.3 ด้านการแสดงความเพียรในการฝึกตนให้อดทนและเข้มแข็ง เรือนจำ/ทัณฑสถานควรฝึกผู้ต้องขังให้รู้จักการทำแผนงานต่างๆ ที่ประกอบด้วยหลักการ วิธีการ และเป้าหมาย เมื่อผู้ต้องขังเข้าใจแผนงานและเห็นประโยชน์ที่ตนจะได้รับจากการทำงานตามแผนงาน ก็จะมีคามมุ่งมั่น ขยันหมั่นเพียรใน

การปฏิบัติหน้าที่ตามแผนงานได้รับมอบหมาย รวมถึงอาจชักนำเพื่อนๆ ให้เข้าร่วมฝึกงานที่มีแผนงานด้วย

8.1.4 ด้านการแสดงความเสียสละและบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวม เรือนจำ/ทัณฑสถาน ควรปลูกจิตสำนึกผู้ต้องขังให้เห็นว่า ในองค์กรใดๆ ก็ตาม ส่วนรวมอยู่ได้ บุคคลจึงอยู่ได้ เมื่อองค์กรมีสภาพที่ดี มีปัจจัยเครื่องอาศัยบริบูรณ์ ทุกคนในองค์กรนั้นก็สุขสบายไปด้วย ซึ่งจะทำให้ผู้ต้องขังมีจิตสาธารณะ และพร้อมที่จะร่วมมือในการทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

8.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

8.2.1 ควรศึกษาเรื่อง “การพัฒนาทักษะอาชีพเชิงพุทธด้วยการทำเกษตรสวนครัว” เพราะการปลูกพืชผักไว้รับประทานเองในครอบครัว จะเป็นการประหยัดเงินค่าใช้จ่ายอย่างมาก

8.2.2 ควรศึกษาเรื่อง “การฝึกทักษะเชิงพุทธบูรณาการในการทำบุญหมักชีวภาพจากเศษอาหารที่เหลือ ของผู้ต้องขังนอก” เพราะการทำบุญหมักชีวภาพ จะทำให้พวกเขามีอาชีพเสริมที่มีต้นทุนต่ำ

9. เอกสารอ้างอิง

- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2541). **พระในบ้าน**. กรุงเทพมหานคร : คณาจารย์ธรรมการพิมพ์.
- เรียบ ศรีทอง. (2540). **มนุษย์สัมพันธ์**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.
- สงวน สุทธิเลิศอรุณ. (2545). **พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน**. กรุงเทพมหานคร : ทิพย์วิสุทธิ.
- สมใจ ลักษณะ. (2543). **การพัฒนาประสิทธิภาพในการทำงาน**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา.
- สำนักงานคณะกรรมการข้อมูลข่าวสาร. (2558). **แผนปฏิรูปราชการกรมราชทัณฑ์ พ.ศ. 2559-2562**. นนทบุรี : กรมราชทัณฑ์.
- สืบบวงศ์ พิทักษ์ธรรม. (2554). **แนวทางการควบคุมและการพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขังคดีความมั่นคง**. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- สุชา จันทระอม. (2542). **จิตวิทยาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา.
- สุวัฒน์ มหัตถิรันดร์กุล และคณะ. (2540). **เปรียบเทียบแบบวัดคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลกชุด 100 ตัวชี้วัดและ 26 ตัวชี้วัด**. เชียงใหม่ : โรงพยาบาลสวนปรุง.

10. คำขอบคุณ

รายงานการวิจัยฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาอย่างยิ่งจาก พระมหาวิเศษ ปญญาวชิโร, รศ.ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนาและปรัชญา มมร.วิทยาเขตล้านนา ผศ.ดร.โพน นามมณี อาจารย์ประจำหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนาและปรัชญา มมร.วิทยาเขตล้านนา และ พระมหาภาณุวัฒน์ ปฎิภาณเมธี, ผศ. ในการให้คำแนะนำ ตรวจสอบ และแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้ ขอขอบคุณ ผู้อำนวยการและเจ้าหน้าที่ทัณฑสถานบำบัดพิเศษลำปาง ที่ได้กรุณาอำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลผู้ต้องขัง ทำให้การวิจัยสำเร็จลงด้วยดีประโยชน์และคุณค่าของการวิจัยครั้งนี้ขอมอบให้แก่ มจร.วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง เพื่อนำไปเผยแพร่แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมและพัฒนาผู้ต้องขัง ต่อไป